

© 2003 р. Т. І. Дудаш

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕТИМОЛОГІЮ ПРАВОРОЗУМІННЯ

1. З огляду на визначальне методологічне значення питання про праворозуміння як наріжного каменя між теорією та філософією права, виникла необхідність постановки питання про етимологію праворозуміння, яку можна позначити терміном “правоназивання” [4, с. 38-41]. Поняття “правоназивання” у слов’янських мовах можна визначити як процес зведення певних предметів, явищ чи процесів у ранг і позначення понять про них тими чи іншими термінами, які за формою (морфологічно) включають корінь “прав” або за змістом апелюють до “правової” реальності. Та неварто забувати про історичну тривалість процесу правоназивання, тобто про наявність даного процесу у “минулому”, “теперішньому” та про його перспективи на “майбутнє”. Про наявність правоназивання “у минулому” (якщо розуміти під минулим довгий за історичною тривалістю період, наприклад, з часів появи мови у первісної людини) свідчать певні традиції у терміновживанні, які склалися у тій чи іншій мові, яка, в свою чергу, використовується у певній країні – представниці тієї чи іншої правової системи. Тобто, якщо говорити про правоназивання “у минулому”, то тут доцільно обмежити коло термінів, поява або використання яких і стало результатом тривалості процесу правоназивання “у минулому”. До таких термінів у слов’янських мовах можна віднести терміни “право” (який і виступає “точкою відліку” для правоназивання), “правосвідомість”, “правовідносини” тощо. Тому можна запропонувати таку дефініцію правоназивання у слов’янських мовах для “минулого”: *правоназивання – це процес зведення певних предметів, явищ чи процесів у ранг правових і позначення понять про них терміном, що морфологічно містить корінь “прав”*. Про наявність даного процесу “у теперішньому” (якщо розуміти під “теперішнім”, “сучасністю” незначний за історичною тривалістю проміжок часу (наприклад, останні 10-20 років), свідчить поява нових термінів, котрі позначають “правові” явища (на думку тих, хто пропонує вживати такий термін) або ж поширення термінів-метафор*

[3; 7], які використовуються у інших галузях знань на “правову” дійсність. Як приклади можна навести терміни “аутопоезіс”, “парадигма”, “інтерсуб’єктивність”, котрі виникли не безпосередньо в юриспруденції, а в інших галузях науки, але активно використовуються зокрема у філософії права для позначення певних понять, які служать “методологічними інструментами” для обґрунтування тієї чи іншої концепції, пов’язаної з “правовою” реальністю. Таким чином, можемо зробити висновок. Що правоназивання “у минулому” можна вважати *правоназиванням за формою*, оскільки воно стосується власне тих термінів, котрі, морфологічно містять “посилання” на термін, котрим позначається поняття про “право”. Правоназивання “у теперішньому” можна вважати *правоназиванням за змістом*, оскільки воно формально не передбачає використання “правових” термінів, проте в ранг “правових” зводяться такі предмети, явища, процеси, котрі, на думку авторів таких концепцій, відображаються поняттями, які претендують на те, щоб вважатися елементами, складовими або ж основою “правової” реальності або “права”** [2]. Перспективи, тенденції правоназивання “у майбутньому” залежать, мабуть, від динаміки розвитку людства, суспільства, науки, тому що правоназивання як за формою, так і за змістом є відповіддю на зростання певних потреб, у даному випадку термінологічно-поняттєвих. При цьому ми можемо констатувати наявність того чи іншого типу правоназивання (за формою або за змістом) лише в істо-

тивностей одного предмета (явища) на інші на основі ознаки, спільної для обох членів, котрі співставляються.

Де він стверджує, що науковець зазвичай підбирає термін для позначення певного поняття із вже наявних термінів, так чи інакше близьке по змісту до винайденого поняття. Таким чином термін набуває нового смислового відтінку, опираючись на вже існуючі.

* * Використовується термін “аутопоезіс”, введений біологом У. Матурано, і буквально означає самотворчість, самовідтворення, у значенні автономної та самовідтворювальної системи, яка створюється і ре-генерується сама по собі.

* Метафора – це результат переносного вживання слова, витікає із полісемії слів у мові; перенесення влас-

ричному ракурсі, тобто, лише “у минулому”, оскільки ми не володіємо й не можемо володіти достатньою для отримання таких висновків інформацією про стан правоназivanja. Соціальні процеси та процеси мислення відзначаються надзвичайною динамічністю, безперервністю, тому відносно адекватна оцінка їх можлива лише за умови спрямованості пізнання “у минуле”.

2. Перш ніж звернутися до особливостей процесу правоназivanja, необхідно внести ясність у співвідношення “правоназivanja – праворозуміння”. У будь-якому випадку правоназivanja передусе певне право розуміння. Адже залежно від того, які предмети, явища чи процеси відображаються поняттями про “правове” у різні соціальні епохи, термінами, які морфологічно містять корінь “прав”, позначалися й позначаються поняття про різні предмети, явища чи процеси соціальної дійсності. Наприклад, якщо те чи інше суспільне відношення регулювалося нормами законодавства, воно позначалося терміном “правовідношення”, з чого можна зробити висновок про ототожнення закону та права, тобто про домінування позитивіського праворозуміння. Отже, праворозуміння того чи іншого суб’єкта, в тому числі і законодавця, простежується через правоназivanja, яке присутнє, наприклад, при об’єктивації певних концепцій суспільного розвитку у законодавчий акт – текст закону, в якому можна простежити його ж (законодавця) праворозуміння зокрема через терміновживання, а саме через правоназivanja. З огляду на загальносуспільну значущість закону, поширення його дії на всю територію держави, робимо висновок про актуальність питання про правоназivanja, оскільки воно виступає формою прояву праворозуміння. Варто також обумовити необхідність прив’язати дослідження правоназivanja до певної правової системи з метою виявити риси схожості або відмінності у праворозумінні.

Методологічним фундаментом для розгляду та вивчення особливостей правоназivanja у різних правових системах виступає насамперед інструментальний герменевтичний метод, а також інструментарій традиційної логічної методології (дедуктивно-індуктивних, аналітико-синтетичних методів). З метою конкретизації наявного інструментарію насамперед обумовимо співвідношення “явище, предмет, процес – поняття – термін”, котре не залежить від особливостей мови. Будь-яке явище, предмет чи процес соціальної дійсності відображається певним поняттям, котре позначається певним терміном. Тут можливі два варіанти співвідношення “поняття – термін”

для відображення сутнісних властивостей якісно визначених явищ, предметів чи процесів:

- одне поняття, яке відображає певне явище, позначається різноманітними термінами;
- одним терміном позначається багато понять, що відображають різні явища.

Причини таких “поняттєво-термінологічних” розбіжностей можна дослідити лише з огляду на те конкретне явище, предмет або процес, поняття про котрі позначаються різноманітними термінами, або з огляду на ті предмети, явища чи процеси, поняття про які позначаються одним терміном у тій чи іншій мові. Такий етимологічний аналіз терміну “право” дасть можливість визначити “домінуюче” право розуміння* у тій чи іншій правовій системі. Крім того, причини домінування саме такого праворозуміння якраз і збігатимуться з причинами вибору одного з “поняттєво-термінологічних” варіантів співвідношення у правоназivanja.

3. Звернемося насамперед до терміна “право” у слов’янських мовах, які використовуються у деяких країнах, правові системи яких входять до романо-германської правової сім’ї. Обумовимо насамперед те, що нас цікавить *правоназivanja за формою, а саме терміни, котрі використовуються для позначення понять про “право”, “правове”, справедливість, права людини, закон, суб’єктивне юридичне право, об’єктивне юридичне право*. Історичний процес призвів до того, що терміном “право” позначається низка понять, котрі відображають різні явища. На думку професора П. Рабіновича, основна причина такої ситуації вбачається у намаганні “виправдати” певні соціальні відносини, порядки, позиції, дії, принципи, норми, ідеали, заснувати їх відповідно до соціальної “правди”, “правильності”, “справедливості”, “праведності”. Цінність тих чи інших явищ для певної соціальної групи якраз і становила ту спільну рису, яка давала підстави позначити поняття про такі явища терміном “право”[4, с. 38-41]. Проте це призвело до необхідності використовувати ще й інші терміни (зокрема прикметники) задля часткового розмежування “правових” явищ, наприклад для того аби позначити поняття про об’єктивне право та про суб’єктивне право. Той факт, що терміни “право” і “справедливість” є спільнокореновими свідчить про розуміння права як явища, принаймні спорід-

* Якщо домінуючим вважати саме те праворозуміння, яке закріплене у офіційно-державному правоназivanja.

неного зі справедливістю, якщо не тотожного із нею. Така “термінологічна ситуація”, а також наявність окремого терміна для позначення поняття про закон дає широке поле діяльності для “виправдовування”, обґрунтування природничо-правових концепцій праворозуміння, що спричиняє їх поширеність та розвиток.

Доцільно також розглянути інші різновиди романо-германської правової сім’ї з огляду саме на мови тих країн, представники яких зробили значний внесок у розвиток праворозуміння. Так, досить цікавою виглядає ситуація у французькій мові, де один термін “droit” позначає поняття про право (незалежно від того, чи це об’єктивне, чи суб’єктивне право). При цьому на термінологічному рівні відбувається розмежування права та закону (droit та loi). Поняття про правильне у французькій мові термінологічно ототожнюється із поняттями про справедливість і правосуддя (juste, justice), а не з поняттям про право, (як це має місце в англійській мові) [6, с. 23, 419, 455].

У німецькій мові поняття про “право” позначається терміном Recht, який має морфологічну подібність з терміном der recht, котрий позначає поняття “правий”, “правий”. Крім того, похідними від даного терміну виступають терміни Gerèchtigkeit, gerècht, Rèchtspflege, що позначають поняття про справедливість, справедливе правосуддя; і навіть поняття про законне позначається терміном gerechtmàßig. Термін “Gesèts” у німецькій мові позначає поняття про закон, а похідні від нього терміни позначають лише ті поняття, що стосуються закону, наприклад законний, законодавчий (відповідно geèstzlish, gesètsgebend) [1, с. 369, 498, 554]. Таким чином, у німецькій мові на термінологічному рівні склалися розмежування між поняттями про право та про закон, при чому поняття про справедливе, праве, правильне позначаються термінами, похідними саме від того, котрий позначає поняття право. Це свідчить про подібність німецької традиції у правоназиванні до слов’янської, а також про закріплення чи відображення на термінологічно-поняттєвому рівні природничо-правового праворозуміння.

Звернемося до англо-американської правової системи (з огляду на загальносвітову поширеність домінуючої у ній мови – англійської, яка й буде нас цікавити як “середовище” закріплення певного правоназивання.) Для позначення поняття “право” в англійській мові використовують терміни “law”, “right”, “entitle”, “enable”. При цьому, терміном “law” позначаються одночасно поняття про об’єктивне юридичне право та про

закон (the law), а терміном right – поняття про суб’єктивне юридичне право, права людини (human rights), а також правильне, праве. Для позначення поняття про те, що конкретна особа має право, використовують терміни “entitle”, “enable”, які з огляду на їх морфологічну структуру та контекст їх вживання вживаються у випадках, коли таке право (наприклад, на певну річ) надане, його можна набути або втратити, передати комусь. Таким чином, у англійській мові термінологічно-поняттєві співвідношення вирішені дещо іншим чином, аніж у слов’янських мовах. Тут одним терміном – “right” – позначаються поняття про правильне і про праве, що повинні б втілюватися у суб’єктивному праві (тобто у праві “прив’язаному” до конкретної особи). При цьому чомусь поняття про право і про правильне термінологічно й морфологічно не сумісні із поняттям про справедливість (Justice, Equity), котре швидше асоціюється з поняттям про судочинство, правосуддя, ніж з поняттям про право. Терміном Law також позначаються два поняття – про право та про закон (як родове поняття, але не видове – не конкретний законодавчий акт, для позначення поняття про який використовують зазвичай терміни bill, statute). Отже, англійській мові для позначення понять, котрі класичні теорії праворозуміння, засновані на модерній філософській парадигмі та картині світу, використовують для осмислення правової реальності, використовуються різні терміни, які своєю чергою мають ще й багато інших смислових відтінків. У даному випадку найяскравіше простежується *плюралістичність у правоназиванні* яка більш-менш адекватно відображає й плюралізм праворозуміння. Отже, поняття про право має декілька термінів-синонімів для його позначення залежно від контексту вживання; подібна ж ситуація спостерігається й з поняттями про закон, про справедливість, проте, чомусь на термінологічному рівні відбулося ототожнення понять про об’єктивне юридичне право та закон як родове поняття. Можна припустити, що таке позитивіське забарвлення правоназивання пов’язане із намаганням остаточно закріпити певні соціальні, насамперед економічні відносини силою держави, (що було актуально для країн, у яких використовується дана мова), певною соціальною групою.

Насамкінець звернемося до мови, яка використовується в країні – представниці далекосхідної правової сім’ї, а також є однією з найдавніших у світі – до китайської мови у контексті закріпленого у ній правоназивання. Як відомо, для цієї

мови є характерним закріплення понять на термінологічному рівні у формі ієрогліфів, які в свою чергу можуть позначати поняття й про інші явища, які близькі по своєму смислу до поняття про дане явище. Наприклад, поняття про закон позначається (fā). Поняття про право у китайській мові позначається терміном (qian li), котрий включає в себе два ієрогліфи, які мають два значення: термін (quan) позначає поняття про зважування, владу, панування, а термін (li yi) – інтерес, тобто, термін “право” в китайській мові дослівно позначає поняття про зважування інтересів. Терміни, що позначають поняття про правду (2 терміни), правильне, істинне (відповідно zhengli, zhenghua, zhengshi, shi), мають спільну основу – ієрогліф zheng, а терміни, що позначають поняття про справедливість мають в основі ієрогліф yi (а саме zheñgyi проте, ні терміни, що позначають поняття про правильне, правду, ні терміни, що позначають про справедливість, не є похідними від терміну “право”, тобто у китайців поняття про правильне, справедливе, соціальну правду не асоціювалося з поняттям про право, яке було лише “зважуванням інтересів” [5, с. 41, 103].

Аналіз етимології праворозуміння у різних мовних сім'ях світу в перспективі дасть можливість виявити певні закономірності у правоназиванні,

які можуть становити ще один критерій для віднесення правових систем до тієї чи іншої правової сім'ї. Закономірність правоназивання в межах певної мовної сім'ї впливає хоча б із належності різних мов саме до цієї мовної сім'ї та із наявності однієї або кількох прамов, які мали свій вплив на формування інших мов даної мовної сім'ї.

Список літератури

1. *Липиш О.Д., Лоховиц А.Б.* Краткий немецко-русский и русско-немецкий словарь. – М., 1971.
2. *Луман Н.* Теория общества. М., 1997.
3. *Ортега-и-Гассет Х.* Две главные метафоры. М., 1991.
4. *Рабинович П.М.* Социалистическое право как ценность. – Львов: объединение “Высшая школа”, 1985.
5. *Русско-китайский и китайско-русский словарь.* – М., 1999.
6. *Словник. Французько-український; Українсько-французький / Упоряд. В.Т. Бусел.* – Ірпінь, 1994.
7. *Советский энциклопедический словарь.* – М., 1982.

Т. И. Дудаш

К ВОПРОСУ ОБ ЭТИМОЛОГИИ ПРАВОПОНИМАНИЯ

Правопонимание – длительный процесс правоназвания в прошедшем, настоящем и будущем времени. Это заключение автор основывает на анализе этимологии правопонимания в разных языковых семьях мира, сравнительной характеристике термина «право» и производных от него терминах в славянских языках (романо-германская правовая семья), в англо-американской и дальневосточной (китайской) правовых семьях.

T. I. Dudash

ON THE ISSUE OF THE ETYMOLOGY OF LAW-UNDERSTANDING

The understanding of law (law-understanding) is viewed as a long-lasting process of law nomination in past, present, and future. This conclusion is drawn from the presented analysis of the etymology of law-understanding in different language families, comparative characteristics of the term “law” and its derivatives in Slavic languages (the continental law family), English, American and Oriental (Chinese) law families